

RTA4580015 ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร

กฎหมายตราสามดวง : แนวนองสํงคมไทย

บรรณวิจิตรฉบับสมบูรณ์ลำดับที่ ๒

กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่

๑๑ ปุณยสมิต

วินัย พงศ์ศรีเพียร

บรรณาธิการ

โครงการวิจัยและจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวง ประมวลกฎหมายไทยเป็นฐานข้อมูลโลก

โครงการสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์สนับสนุนการวิจัย สอว

กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย

ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๒

โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่

กฤษฎา บุณยสมบัติ

วินัย พงศ์ศรีเพียร

บรรณาธิการ

วิรัช งามสันติกุล

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ในความสนับสนุน ของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จัดพิมพ์เผยแพร่โดยการสนับสนุน ของ
กองทุน ดำเนิน เลอะกุล เพื่อประวัติศาสตร์

๒๕๔๗

กฎหมายตราสามดวง: แนวนั่งสังคมไทย
ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๒
โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่

วินัย พงศ์ศรีเพียร
บรรณาธิการ
วีรวัลย์ งามสันติกุล
ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๔๗ จำนวน ๑๐๐๐ เล่ม สงวนลิขสิทธิ์

ISBN 974-9633-30-X

ราคา ๑๒๐ บาท

จำนวน ๘๘ หน้า

ข้อมูลทางบรรณานุกรม กฎหมายตราสามดวง: แนวนั่งสังคมไทย
ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ ๒ โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่
--- กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๗. ๘๘ หน้า, ๑. ไทย---ประวัติศาสตร์ ๒. กฎหมาย
I. กฎหมายตราสามดวง; โครงสร้าง II. กฎญา บุญยสมิต III. วินัย พงศ์ศรีเพียร บก.

จัดจำหน่ายโดย ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
ศาลาพระเกี้ยว โทร. ๐-๒๒๑๘-๗๐๐ โทรสาร ๐-๒๒๕๕-๔๔๔๑
สยามสแควร์โทร. ๐-๒๒๑๘-๔๘๘๘ โทรสาร ๐-๒๒๕๔-๔๔๔๕
มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก โทร ๐-๕๕๒๖-๐๑๖๒-๕
มทส (ม.เทคโนโลยีสุรนารี) จ.นครราชสีมา โทร. ๐-๔๔๒๑-๖๑๓๑-๔
ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. ๐-๓๘๓๙-๔๘๕๕-๙ โทรสาร ๐-๓๘๓๙-๓๒๓๙
Call Center: ๐-๒๒๕๕-๔๔๓๓
<http://www.chulabook.com>

รูปเล่มและออกแบบปก โดย วีรวัลย์ งามสันติกุล

พิมพ์ที่ เพ็ญฟ้า โทร ๐ ๒๘๙๕ ๑๕๐๐

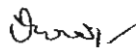
คำนำ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีนโยบายส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ การพัฒนานักวิจัยให้มีขีดความสามารถมากขึ้น รวมถึงการสร้างสำนึกในการทำงานแบบเป็นคณะและในเชิงสหสาขาวิชา และการวิจัยเพื่อการพัฒนา สกว. ถือเป็นนโยบายสำคัญในการส่งเสริมงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในการส่งเสริมงานวิจัยที่เป็นงานบุกเบิกพรมแดนความรู้ใหม่ ซึ่งควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยรุ่นใหม่เพื่อรองรับความคาดหวังของวิชาการและสังคม

ผมจึงรู้สึกยินดีที่โครงการวิจัยของ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก” ได้ดำเนินการมาอย่างมีประสิทธิภาพ และได้เริ่มจัดพิมพ์ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ซึ่งผ่านการตรวจสอบและได้รับความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิประจำโครงการออกเผยแพร่เป็นลำดับ

สกว. เชื่อว่า ผลงานวิจัยในโครงการนี้ มีสถานภาพเป็นงานระดับอ้างอิงได้ยิ่งสำหรับผู้สนใจไทยศึกษาในด้านต่างๆ เป็นการปูพื้นฐาน และอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้สนใจศึกษาประมวลกฎหมายตราสามดวง ซึ่งถือว่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของไทยและศึกษาได้ยากที่สุดด้วย

นอกจากความจริงที่ว่า ผลงานจากโครงการวิจัยนี้จะช่วยเพิ่มพูนปัญญาแก่สังคมไทยแล้ว สกว. ยังยินดีที่ได้มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกด้านภูมิปัญญาของไทย และส่งเสริมการศึกษาประมวลกฎหมายตราสามดวง ในโอกาสที่ประมวลกฎหมายตราสามดวงจะมีอายุครบ ๒๐๐ ปี ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ทั้งนี้ ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิจัยที่เกิดจากโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. นี้จะเป็นประโยชน์แก่วงวิชาการไทยอย่างกว้างขวางต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวัติ บุญ-หลง)

ผู้อำนวยการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำหัวหน้าโครงการ

โครงการวิจัย “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยใน
ฐานะมรดกโลก” เป็นโครงการที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ได้ให้การสนับสนุนแก่ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโสของสกว. มี
กำหนดระยะเวลา ๓ ปี (กันยายน ๒๕๕๕ - สิงหาคม ๒๕๕๘) โดยมีจุดประสงค์
ที่จะส่งเสริมการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พัฒนาศักยภาพของ
นักวิจัยรุ่นใหม่ และส่งเสริมการวิจัยเป็นคณะในเชิงสหสาขาวิชา

โครงการวิจัยนี้ดำเนินมาได้โดยการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่าง
นักวิจัยรุ่นใหม่จากต่างสาขาวิชาและสถาบันกับผู้ที่ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ
ประจำโครงการรวมทั้งหมด ๒๔ ท่าน การศึกษากฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็น
มรดกด้านภูมิปัญญาของไทยและเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของ
ชาติ ยังไม่ปรากฏว่า มีนักวิชาการกลุ่มใดได้ทำการศึกษาวินิจฉัยอย่างลึกซึ้งและ
เป็นระบบ แม้กฎหมายตราสามดวงจะได้รับความสนใจศึกษาจากนักวิชาการ
ทั้งไทยและต่างประเทศในบางลักษณะตลอดระยะเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษที่
ผ่านมา

การศึกษากฎหมายตราสามดวงใหม่ทั้งระบบนี้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการ
รำลึกถึงการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะนักปราชญ์ราชบัณฑิตจำนวน ๑๑ ท่าน ชำระ
ประมวลกฎหมายไทยขึ้นใหม่ เพื่อเป็นหลักแก่แผ่นดินเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม
พ.ศ. ๒๓๔๘ เพราะฉะนั้น กฎหมายตราสามดวงจึงมีอายุครบ ๒๐๐ ปี ใน
พ.ศ. ๒๕๔๘ ในทางปฏิบัติแล้ว กฎหมายตราสามดวง ได้เป็นรากฐานของ
ระบบ และกระบวนการยุติธรรมของไทยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่มีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล
ของไทยให้เป็นแบบตะวันตก

กฎหมายตราสามดวงมิได้เป็นเพียงนิติวรรณกรรมธรรมดาเท่านั้น แต่
ยังเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้ผู้สนใจศึกษาเข้าใจถึงที่เป็น

รากฐานของสังคมไทยในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านนิติศาสตร์
อักษรศาสตร์ คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ค่านิยมสังคม สภาพเศรษฐกิจ
วัฒนธรรม และสังคม ตลอดจนพัฒนาการด้านการเมืองและการปกครอง
ซึ่งยังคงมีอิทธิพลยังลึกจนถึงทุกวันนี้ การศึกษาสารัตถะในกฎหมาย
ตราสามดวงทำให้สังคมไทยร่วมสมัยได้เข้าใจตนเองมากขึ้น และเห็นรอยต่อ
ทางวัฒนธรรมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และเมื่อมองไปข้างหน้า ผลการวิจัย
ของโครงการฯ ควรจะเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การศึกษาสังคมไทยในเชิง
พหุวัฒนธรรมศาสตร์ต่อไป

ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของโครงการวิจัย “กฎหมายตราสามดวง:
ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก” จะปรากฏออกมาสองชุด
ด้วยกัน คือ

ชุดแรกจะเป็นผลงานการชำระกฎหมายตราสามดวงจำนวน ๑๐ เล่ม
โดยมีการจัดหมวดหมู่ใหม่เพื่อให้ นักวิชาการใช้ประโยชน์ได้สะดวกขึ้น

อีกชุดหนึ่งจะเป็นผลงานของนักวิจัยในการศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหา
กฎหมายตราสามดวงในแง่มุมสำคัญต่างๆ ซึ่งจะได้พิมพ์เผยแพร่เป็นลำดับ
ไปจนกว่าจะเสร็จสิ้นโครงการ ผลงานทั้งหมดย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้หาก
ปราศจากการอุทิศตนอย่างกระตือรือร้นของผู้ทรงคุณวุฒิประจำโครงการและ
การทำงานอย่างตั้งใจของนักวิจัยเจ้าของผลงานแต่ละเรื่อง

ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยฯ นี้ ผมใคร่ขอขอบคุณสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้ให้ความสนับสนุนการทำงานของคณะนักวิจัย
เป็นอย่างดี ขอขอบคุณคณะกรรมการชำระกฎหมายตราสามดวง “แปดผู้พี่”
ของโครงการนี้ และขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ศาสตราจารย์ วิสุทธ์ บุษยกุล อาจารย์
จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ผมและคณะนักวิจัยใคร่ขอขอบพระคุณ พลตรี
หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒน์ เกษมศรี เป็นกรณีพิเศษในฐานะที่ท่านได้เอื้อเฟื้อ
แนะนำเอกสารหายากจำนวนมาก และท่านเป็นเสมือนตระลาการทางวิชาการ
เกือบทุกครั้งที่คุณของเราต้องร่วมวินิจฉัยประเด็นปัญหาที่สำคัญ ซึ่งช่วย
ทำให้การทำงานค้นคว้าของนักวิจัยดำเนินไปอย่างราบรื่น

ผลงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เมื่อทำเสร็จสมบูรณ์แล้ว แม้ว่าตัวอย่างใดก็ย่อมไม่เกิดประโยชน์แก่วงวิชาการและสังคม ถ้าหากว่าถูกนำไปไว้บนหิ้ง ผมจึงใคร่ขอขอบพระคุณทุกหน่วยงาน องค์กร และท่านที่ได้กรุณาสับสนุนให้มีการจัดพิมพ์ผลงานวิจัยของโครงการฯ ที่จะออกไปเป็นลำดับเพื่อประโยชน์แก่การพัฒนาภูมิปัญญาของสังคมไทย

ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร

หัวหน้าโครงการฯ

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการในประมวลกฎหมายที่ชำระครั้งรัชกาลที่ ๑ หรือ กฎหมายตราสามดวง ได้แก่

๑) หลักใหญ่ตามคัมภีร์มนุสฺสรณศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า “พระธรรมนูญ”

๒) พระอัยการต่างๆ ที่สืบสาขาดิมาจากหลักใหญ่ตามพระธรรมนูญ ซึ่งเรียกว่า “พระราชศาสตร์” และ

๓) ตัวบทกฎหมายต่างๆ อันมีที่มาจากจารีตประเพณี คติพิพจน์จากพระพุทธานุศาสน์ พระบรมราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ในเรื่องต่างๆ ด้านการปกครอง การบริหารราชการแผ่นดิน และอื่นๆ ซึ่งเรียกว่า “พระราชนิติศาสตร์”

การศึกษาโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงฉบับนี้ ยังมุ่งแสดงให้เห็นปรัชญา เจตนารมณ์ วิวัฒนาการของกฎหมาย และบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงตั้งพระราชบัญญัติ ชำระ และปรับปรุงตัวบทกฎหมายตลอดระยะเวลาที่มีการบังคับใช้กฎหมายนั้นๆ เพื่อให้การปกครอง การบริหารราชการแผ่นดิน การกำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างปัจเจกชนต่อกัน และระหว่างปัจเจกชนต่อรัฐให้เป็นไปด้วยความยุติธรรม เหมาะสมแก่สภาพการณ์ในขณะนั้น ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระธรรมนูญ พระราชศาสตร์ และพระราชนิติศาสตร์ในแง่ของจุดประสงค์ในการออกกฎหมายแบบเก่าของไทย และยังชี้ให้เห็นว่า การศึกษากฎหมายตราสามดวงทำให้เข้าใจบริบทสังคม ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครองของไทยโบราณได้ดีขึ้นอย่างไร

Abstract

This is an analytical study of the so-called “Kotmai Tra Samduang”, or the Law of the Three Seals, which was codified in 1805 during the reign of King Rama I, 1782-1808. It explains the complicated structure of the Law of the Three Seals. The writer points out that the Siamese law makers’ conception of legal authority and administration of justice had led them to divide the law texts into three separate categories, the **Dhammasastra**, the **Phra Rajasastra**, and the **Phra Rajanitsastra**. In dealing with the structure of the Law of the Three Seals, this study also discussed the philosophical foundation of the Siamese law code, its evolution, and the ultimate role of Siamese kings in the promulgation and revisions of Siamese laws. It is claimed that the Siamese kings made new decrees in response to the ever-changing social conditions, especially the factors influencing relations between individuals and between state and individuals. The principle of the **Phra Rajanitsastra** provided the kings with the right to issue new regulations in order to redress the various administrative and juridical problems. These regulations, provided they remained in use over a long period, were to be raised in status as the **Phra Rajasastra** and later to be included as one of the **Phra Aiyakan** (codified) sections of the corpus of the law of Siam. Finally, the writer emphasizes that it is imperative for one to study the Law of the Three Seals to truly understand Thai society from the historical, cultural, socio-economic, and political points of view.

๑ สารบัญ ๑

คำนำ

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

Abstract

ความนำ

๑

บทที่

๑ องค์ประกอบของกฎหมายตราสามดวง

๒

๒ ลำดับศักดิ์ของกฎหมาย

๑๔

๓ คดีความ ศาล ผู้พิจารณาตัดสิน และคู่ความ

๒๔

๔ โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง

๔๖

๕ บทสรุป

๖๗

บรรณานุกรม

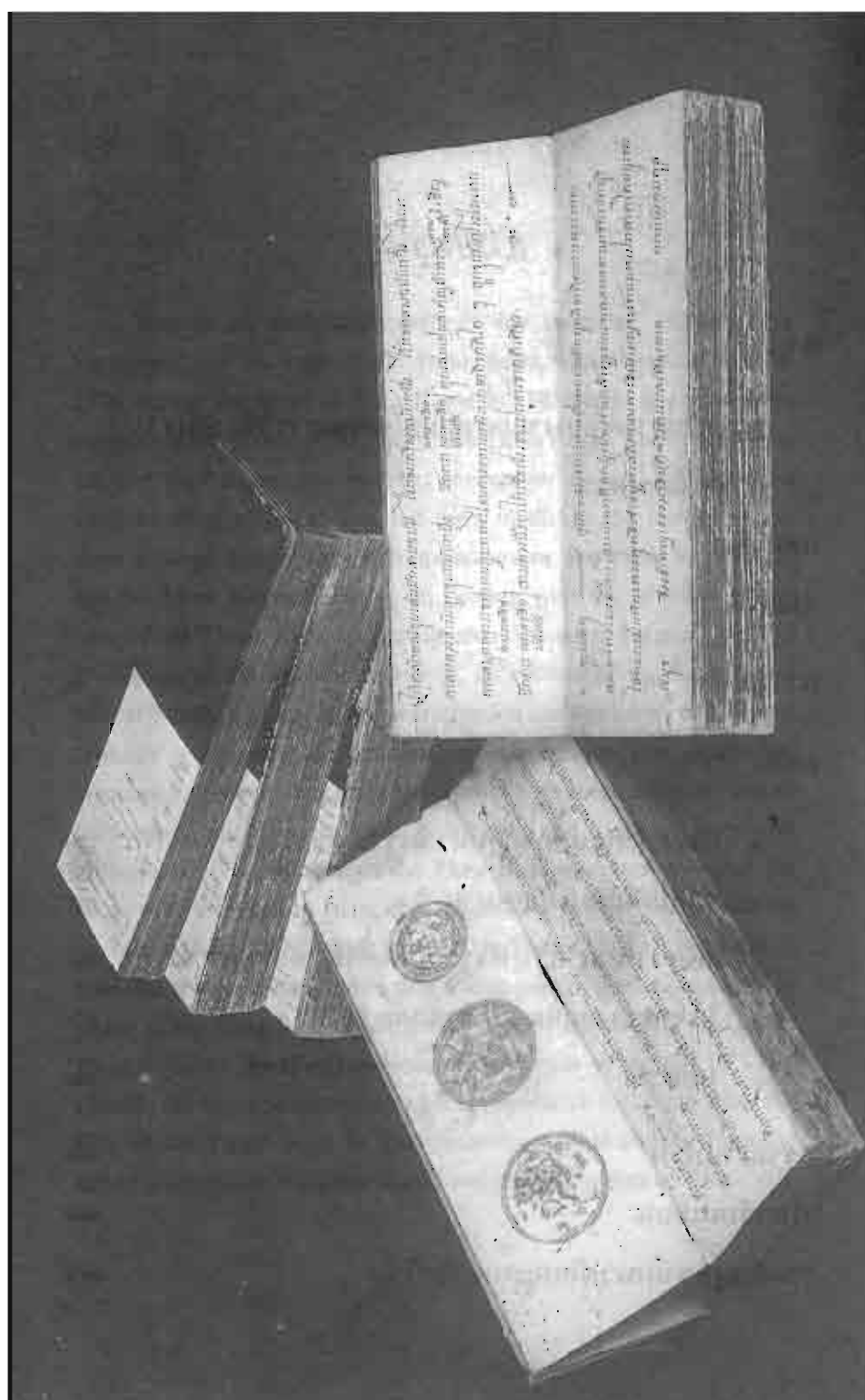
๗๐

เกี่ยวกับผู้เขียน

๗๕

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิและคณะนักวิจัย

๗๖

โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่

กฤษฎา บุญยสมบัติ

ความนำ

บทความนี้เกิดขึ้นได้จากการปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวงในมุมมองของนักประวัติศาสตร์” โดย พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒน์ เกษมศรี ในการสัมมนาประจำปีโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ ๒ ณ ห้องประชุมใหญ่ สำนักหอสมุดแห่งชาติ วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ปาฐกถาพิเศษดังกล่าวให้มุมมองอันเป็นความรู้ใหม่ที่น่าสนใจควรที่จะได้รับการบันทึกและทำให้แพร่หลายไปยังวงการประวัติศาสตร์ไทยเป็นอย่างยิ่ง ผู้เขียนในฐานะนักวิจัยในโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก” ได้รับมอบหมายจาก ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร หัวหน้าโครงการ ให้เขียนบทความนี้ขึ้น ให้ได้สาระตรงตามปาฐกถาพิเศษดังกล่าว

บทความนี้สำเร็จลงได้โดยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒน์ เกษมศรี ที่ได้ให้แนวคิด ข้อเสนอแนะ การตรวจแก้ไขหลายครั้งเพื่อเสริมส่วนที่ขาดตกบกพร่องทำให้บทความนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

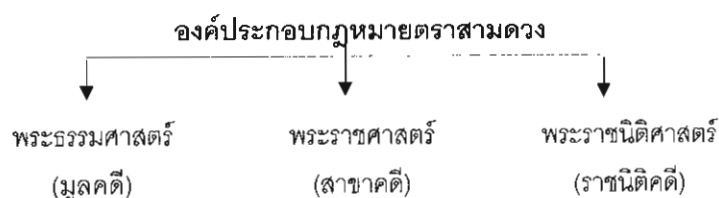
^๑ บทความนี้อ้างถึงตัวบทกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง ฉบับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จัดพิมพ์, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๑-๓. (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๙), (อักษรวิธีตามต้นฉบับ)

บทที่ ๑

องค์ประกอบของกฎหมายตราสามดวง

ในการพิจารณาโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงต้องคำนึงถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของระบบกฎหมายไทยโบราณ เมื่อแรกก่อตั้งราชอาณาจักรอยุธยาไทยได้รับอิทธิพลของอารยธรรมมอญ^๑ โดยนำคัมภีร์กฎหมายสำคัญที่มอญเรียกว่า "ธรรมสัทธัม" ซึ่งมอญรับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของฮินดูอีกทีหนึ่ง เป็นหลักใหญ่ในการออกกฎหมายเรียกว่า "พระธรรมศาสตร์" จากนั้นพระมหากษัตริย์นำมูลคดีต่างๆ ในพระธรรมศาสตร์มาบัญญัติเป็นสาขาคดีต่างๆ เรียกว่า "พระราชศาสตร์" นอกจากพระราชศาสตร์แล้ว พระมหากษัตริย์ได้ทำการออกกฎหมายเกี่ยวกับการบริหาร และปกครองเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชประสงค์ หรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย นอกเหนือไปจาก มูลคดีต่าง ๆ ในพระธรรมศาสตร์ กฎหมายส่วนนี้เรียกว่า "ราชนิติศาสตร์"

องค์ประกอบของกฎหมายตราสามดวงจึงเป็น ๓ ประการ ปรากฏตามแผนภูมิ ดังนี้

^๑ พม่าได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กฎหมายมอญเช่นกัน ดู, G.I. Harvey. *Outline of Burmese History* (Bombay; Calcutta; Madras; Longmans, Green and Co., 1947)

๑. พระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์ คือ ส่วนที่ว่าด้วยมูลคดีต่างๆ ๓๙ มูลคดี พระมหากษัตริย์ไม่อาจกำหนดมูลคดีขึ้นใหม่ได้เป็นไปตามแนวคิดของลัทธิพราหมณ์ว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักคำสอนในการดำรงชีวิตที่ชอบ มีลักษณะเป็นหลักสากลกำหนดโดยพระผู้เป็นเจ้า มิได้เกิดขึ้นจากน้ำมือของมนุษย์หลักการตามคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์นี้ ไม่ว่าผู้ใดไม่อาจเปลี่ยนแปลงและละเมิดมิได้

ชาติมอญกิตติชาติไทยกิตติ ต่างเป็นชนชาติที่ยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ได้รับอิทธิพลคำสอนและหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาเข้ามาปะปนกับหลักการดั้งเดิมตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของฮินดู* ดังปรากฏจากคาถาบาลีต่างๆ ในตัวบทกฎหมายที่อาศัยพระธรรมศาสตร์เป็นต้นเค้า คาถาบาลีสอดคล้องของ "พระธรรมสาตร" ในกฎหมายตราสามดวง กล่าวว่ามีศการบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นกล่าวถึงคัมภีร์สำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อโลก ชื่อ "คัมภีร์พระธรรมศาสตร์" และระบุว่า พระมโนสารฤาษีได้กล่าวคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ไว้เป็นภาษามคร จากนั้นก็มาสู่รามัญประเทศเป็นภาษารามัญ เมื่อมาถึงสยามประเทศ จึงแปลคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จากรามัญภาษาเป็นสยามภาษา" ดังนี้

"อัน อันทว่าข้า นตวา ถวายนมัสการแล้ว พุทธ ซึ่งสมเด็จพระพุทธิเจ้าอันตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ โลกาทิจจ อันยังโลกยทั้งสามให้สว่างดุจดวงพระอาทิตย์ อันส่องโลกย ธรรมัง ซึ่งพระโลกุตรธรรม ๙ ประการ ๑๐ กับพระบริยัติกิติ อาทิจจ มณฑล อันมีบริณทลแห่งพระคุณปรุจุบริณทลแห่งพระอาทิตย์...ปากฏ ปากฏ ธรรมสตุถิ อิติ ชื่อว่าคำภีร์พระธรรมสาตร มนุสาเรน อัน พระมโนสารฤาษี ภาสิต์ กล่าว อาทิตโต ในตัน มูลภาสาย ด้วยมครภาษา ปรมุปรากติ อันปรัปร่าจารย์นำสืบกันมา ปติฏิจติ ตั้ง

* อิทธิพลของมนุธรรมศาสตร์ฮินดูแพร่กระจายไปยังหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ชวา และบาหลี, ดูรายละเอียดใน R.C. Majumdar, *India and South East Asia*. (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1976), Chapter 10, Hindu Law in Java and Bali.

๒ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ๙. เล่ม ๑, ๗ - ๘.

อยู่ รามณเฑสู ในรามัญประเทศ ภาษาย ด้วยภาษา รามณเฑสู จ แห่ง
รามัญกิติ อิทานิ ในกาลบัดนี้ ปุริเสน อันบุรุษผู้เป็นวินิจัยอำมาตย
ทุกคาฟูหิ จะยังรู้เป็นอันยาก อิท สามเทเส ในสยามประเทศนี้ ตสุมา เหตุ
ดังนั้น อหิ อันว่าข้า รจิสสุล จักตกแต่ง ตั ธมมสตถุ ซึ่งคำภีร์พระธรรมสาตร
นั้น สามภาษาย ด้วยสยามภาษา ตุมเห อันว่าท่านทั้งหลาย สุนาถ จงฟัง ตั
สตถุ ซึ่งคำภีร์พระธรรมสาตรนั้น สนติกา แต่สำนักนิ เม แห่งเรา”^๙

หลักการใหญ่ๆ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จะกำหนดมูลคดี^{๑๐} ออกเป็นสอง
ประเภท คือ มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็น
กฎหมายแม่เกี่ยวกับอำนาจศาลและวิธีพิจารณาความ ได้แก่

๑. ลักษณะอินทภาษ	๒. ลักษณะพระธรรมนูญ
๓. ลักษณะพยาน	๔. ลักษณะตัดพยาน
๕. ลักษณะว่าต่างแก้ต่าง	๖. ลักษณะตัดสินสำนวน
๗. ลักษณะรับฟ้อง	๘. ลักษณะประวิงความ
๙. ลักษณะกรรมศักดิ์ (พรหมทัณฑ์)	๑๐. ลักษณะตัดฟ้อง

^๙ “นานาธรรมวิจารณ์.” ใน ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), ๑๓๓-๑๓๔ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงนางแจ่ม วิชาสอน (ผิน นิยมเหตุ) ณ เมรุวัดสังฆะระจาย ธนบุรี วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒). ทรงอธิบายว่า “ยังมีหนังสือเก่าเป็นมาติกา แม้ตำรากฎหมายอยู่ฉบับหนึ่งเป็นของไทยโบราณ ได้มาแต่เมืองมอญเรียกชื่อว่าธรรมสาตร คำปฏิญญาต้นนิทานว่าเป็นของครูเดิมในต้นกลบ ชื่อ มโนสาราจารย์แต่งไว้ แต่เมื่อพิเคราะห์ไปโดยเลียดตามสังเกตุสำนวนแต่งเป็นคาถาภาษามคร เป็นจะไม่เป็นคำคนต้นกลบ จะเป็นคำกลบจากภาษาอื่นที่เขียนไว้แต่ก่อนเป็นภาษามอญฤพมา คนที่แต่งคาถาภาษามครก็ไม่รู้ภาษามครถ้วนถึตินัก เหมือนกับคนชาววัดเรียนรู้ภาษามคร บ้างตามทางพระพุทธศาสนา...”

^{๑๐} ยังมีมูลคดีพิเศษอีก ๓ ประการ รวมอยู่ในเหตุแห่งตระลาการ ๒๔ ประการ ได้แก่ “ติมูลโต มูล คดีสามประการนั้น อฎฎมูโล คือคำร้องฟ้องแลคำให้การเปนมูลคดี ๑ อฎฎคาโห คือผู้รับคำร้อง ฟ้องแลให้การเปนมูลคดี ๑ สามิมูโล คือโจทจำเลยมิได้วิบัติเปนมูลคดี ๑” ดู, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ ๙. เล่ม ๑, ๑๗.

และมูลคดีวิวาท ๒๙ ประการ อันเป็นกฎหมายแม่ที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของบุคคลที่เกิดกรณีพิพาทต่อกันไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่ง อาญา หรืออื่นใด ได้แก่

๑. ลักษณะภูมิลำเนา	๒. ลักษณะเชื้อพระราชนครินทร์
๓. ลักษณะแบ่งมรดก	๔. ลักษณะให้ปัน
๕. ลักษณะจ้างวาน	๖. ลักษณะพนัน
๗. ลักษณะซื้อขาย	๘. ลักษณะโจร
๙. ลักษณะที่บานที่นา	๑๐. ลักษณะที่ไร่ที่สวน
๑๑. ลักษณะทาส	๑๒. ลักษณะวิวาทตีต่อกัน
๑๓. ลักษณะผิดเมีย	๑๔. ลักษณะโทษในพระราชสงคราม
๑๕. ลักษณะกบฏศึก	๑๖. ลักษณะละเมิดพระราชบัญญัติ
๑๗. ลักษณะเบียดบังอากรขนอนตลาด	๑๘. ลักษณะข่มเหงท้าว
๑๙. ลักษณะที่กระหนาบคาบเกี่ยว	๒๐. ลักษณะบุกรุก
๒๑. ลักษณะลักพา	๒๒. ลักษณะความสาเหตุ
๒๓. ลักษณะเกียจฉลาด	๒๔. ลักษณะฝ่ากทรัพย์
๒๕. ลักษณะทำกฤตยาคม	๒๖. ลักษณะเช่า
๒๗. ลักษณะยืม	๒๘. ลักษณะแบ่งปันบานแผนกหมู่ชา
๒๙. ลักษณะอุทธรณ์	รวมเป็นมูลคดีทั้งสิ้น ๓๙ ประการ ^๕

๒. พระราชศาสตร์

พระราชศาสตร์ เป็นสาขาคดีมาจากมูลคดี ๓๙ ประการดังกล่าวข้างต้น

^๕ ในอินเดียตะวันออกหรือคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ใช้กฎหมายมนุธรรมศาสตร์เรียกว่า “The Nārada-smṛiti or Nāradya Dharmasāstra” แบ่งมูลคดีออกเป็น ๑๘ มูลคดี และสาขาคดี เป็น ๑๓๒ สาขาคดี. ดู F. Max Müller. Ed. *The Sacred Books of The East*. Vol. XXXIII. The minor Law-Books. Part I. (Delhi; Varanasi; Patna: Motilal Barasidass, 1965), 9-10.

๖ กฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่

พระธรรมศาสตร์กำหนดให้พระมหากษัตริย์นำมูลคดีทั้ง ๓๙ ประการนี้เป็นหลักในการบัญญัติสาขาคดีต่างๆ ซึ่งเรียกว่า "พระราชศาสตร์" หากพิจารณาถึงอายุความเป็นที่มาแห่งพระราชศาสตร์นี้ มีข้อสังเกตจากคานาบาลีในตัวบท "พระธรรมศาสตร์" ของกฎหมายตราสามดวง ความว่า

"ที่นี้จักสำแดงสาขาคดีมีประการเป็นอันมากโดยพระบาฬีดังนี้

สาขตถนาเมน ปภทภินนา

อนนธรา สว วรปุณณวณเต

นัจจรวีจรรณสมุขณูเณ

น รฎจวทุณเณ นิตตติณนา วา

ไปราณราเชน นรินทรามา

อิปตติเยนาภิปรุกกเมน

ณานานุสาเรน ปี ธมมสาตุถิ

มาตุราภิธยเณน ปติฎจิตา เต

แปลเนื้อความว่า สว อตถา อันว่าสาขาคดีนั้น ปภทภินนา ต่างต่างกัน โดยประเภทชื่อว่าสาขาคดีมีประการเป็นอันมาก คือลักษณะ พระราชกำหนดพระอัยการ แลพระราชบัญญัติซึ่งจัดเป็นพระราชศาสตร์ทั้งปวง เต อตถา อันว่าสาขาคดีทั้งหลายดังพรรณนามานี้ ไปราณราเชน อันบุราณราชกระษัตริ์ วรปุณณวณเตน มีบุญญาภิหารสมภารบารมีเป็นอธิบดี ประชากร...ทรงพระอุตสาหะพิจารณาคำนึงตามคำภีร์พระธรรมศาสตร์..."^๖

ในการชำระกฎหมายตราสามดวงนั้น การแปลความตอนนี้ได้แปลพระนาม "รามมา"^๗ มีประเด็นที่น่าคิดว่าเป็นพระมหากษัตริย์องค์ใด ที่ทรงให้พระนามว่า

^๖ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๓๐.

^๗ พระนางเจ้าเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. พระพุทธยอดฟ้าทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมของไทย. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๔๙-๕๑ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้า ขจรจิรพันธ์ จิรประวัติ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔) มีความตอนหนึ่งให้ข้อสังเกตว่า "ที่

"พระรามาริบัติ" ซึ่งจะทำให้สันนิษฐานถึงอายุของพระธรรมศาสตร์ในส่วนพระราชศาสตร์นี้ได้ทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในจารึกสุโขทัย หลักที่ ๓๘ (ลักษณะโจร)^๕ ตราขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๕๐ ด้านที่ ๑ ได้อ้างอิงถึงพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์อยู่แล้ว ดังนั้น พระนามรามาริบัติที่ปรากฏในคาถาบาลีนี้น่าจะหมายถึง สมเด็จพระรามาริบัติ (อุทอง) ปฐมกษัตริย์แห่งอยุธยา ซึ่งสอดคล้องกับพระอัยการฉบับเก่าที่สุดในกฎหมายตราสามดวง

หลักอินทภาษเป็นมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ ประการแรกในพระธรรมศาสตร์เป็นหลักการสำคัญ กำหนดจริยธรรม และองค์ความรู้ต่างๆ สำหรับบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาและตุลาการพึงมี และถือเป็นหลักการศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์มิได้เป็นผู้กำหนด แต่ได้รับโอวาทมาจาก "สมเด็จพระอัมรินทร" เทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจกตามหาราชา อธิบายถึงการตัดสินคดีของผู้พิพากษาว่าต้องกระทำโดยปราศจากอคติทั้งสี่ประการ ต้องกระทำด้วยความรอบรู้ในพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ด้วย ความว่า

ท่านแปลไว้ว่า ท่านข้ามความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไปเสียข้อหนึ่ง ซึ่งท่านคงเห็นว่าเป็นปัญหาที่แก้ไม่ออกจึงเลยไปเสีย เพราะถึงอย่างไรก็ไม่มีน้ำหนักอันใดในทางนิติศาสตร์ ความที่ท่านข้ามไปได้ขีดเส้นใต้ไว้ในคาถาข้างบนนี้แล้ว ในคาถาบาลีต้นฉบับนี้ท่านไม่ว่า "บุราณราชกษัตริ...ทุกทุกลำดับมาตราบเท่าทุกวันนี้" แต่ท่านว่า (เขียนรักษาตัวสะกดให้ เข้ารูปกับที่ท่านแปลไว้ว่า) "บุราณราชกษัตริ ทรงพระนามว่า พระเจ้ารามาริบัติ มีบุญญาภินิหาร ฯลฯ" ต่างหากข้อลำบากอยู่ที่ เราไม่ว่าพระรามาริบัติพระองค์ใดในกรุงศรีอยุธยา พระรามาริบัติพระเจ้าอยู่หัวผู้สร้างกรุงก็ทรงฝึกฝนในการออกกฎหมายอยู่ และยังมีเป็นพระรามาริบัติที่สอง (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒) ซึ่งก็สนพระราชหฤทัยในทางนี้อยู่เหมือนกัน ถ้าเราวินิจฉัยได้ว่าเป็นพระองค์ใดแน่ เราจะได้รู้อายุของพระธรรมศาสตร์ส่วนที่ว่าด้วยราชศาสตร นอกจากสองพระองค์นี้ ยังอาจมีพระรามาริบัตินอกประเทศไทยอีก เช่น พระเจ้าธรรมเจดีย์แห่งพม่าประเทศ (พ.ศ. ๒๐๐๓-๒๐๓๔) เพราะในทางกฎหมายมอญกับไทยเกี่ยวข้องกันอยู่ และพระเจ้าธรรมเจดีย์พระองค์นี้ นอกจากทรงสนพระราชหฤทัยในทางนิติศาสตร์อยู่แล้ว ยังได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินรามัญพระองค์เดียวที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า ทรงพระนามว่า "รามาริบัติ"

งานจารึกและประวัติศาสตร์ของประเสริฐ ณ นคร. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ, ๒๕๓๔, ๕๐-๕๕. (รวบรวมและจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองอายุครบ ๖ รอบ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๔)

"...แต่ซึ่งว่าให้ผู้พิพากษาปราศจากอันตรายคือนั้น คือให้ทำจิตรให้นิราศ
ขาดจากโลก อย่าได้เหนแก่ลภาวะโลกามิสันจ้างสินบน...มีอาการอัน
เสมอเหมือนด้วยตราฯ ให้พิจารณาได้ไปตามธรรมสัตรราชสัตร อัน
โบราณบัณฑิตยชาติ แลกระษัตร์แต่ปางก่อนบัญญัติไว้อย่าให้พลั้งพลาด...

แลปราศจากโทษาคตินั้น คือให้ผู้พิพากษากระลาการกระทำจิตร
ให้เสมออย่าได้ไต่ไปตามอำนาจโทษาพญาบาทของเวร...พึงดำเนินไป
ตามธรรมสัตรราชสัตร แลตั้งจิตรไว้ในมีษณะตุเบกขา...

ซึ่งว่าให้กระลาการแลผู้พิพากษาปราศจากพะยาาคตินั้น คือให้ผู้
พิพากษากระลาการกระทำจิตรให้มั่นคง อย่าได้หวั่นไหวแต่ใภยความกลัว
ฝ่ายโจทแลฝ่ายจำเลย...พึงยุคนวงซึ่งหลักคือสุจริตธรรม แล้วไต่ไปตาม
ธรรมสัตร ราชสัตรอันเป็นบันทัดถาน ...

แลให้ปราศจากโทษาคตินั้น โมหะเจตสิกดวงนี้ คือ ตัวอะวิชา มี
ลักษณะอันมีดไปในที่ทั้งปวง...แลผู้พิพากษากระลาการพึงมละเว้นเสียซึ่ง
โมหะนั้นให้ปราศจากสันดาน จะพิพากษาคติการประชาราชฎานั้น พึง
พิจารณาด้วยอุบายะปริชาอันบริสุทธิ์...แล้วพึงไต่ไปตามธรรมสัตร
ราชสัตร อย่างกลับซึ่งคดีอันแพ้ให้ชนะกลับคดีชนะให้แพ้ด้วยอำนาจแห่ง
โมหะคือความหลง..."^๔

พระราชสาส์นเป็นสาขาคติต่างๆ สืบเนื่องมาจากมูลคดี ๓๙ ประการตาม
พระธรรมศาสตร์ (อิงบาลี) หากพิจารณาเนื้อหาของพระอัยการแต่ละฉบับจะ
เห็นการเกริ่นนำแต่ละสาขาคติด้วยคาถาบาลีเสมอ เช่น สาขาคติที่สืบเนื่องจาก
มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ ซึ่งเป็นเรื่องการวางหลักและวิธีพิจารณา
ความ เช่น "พระไอยการพรมคักติ" ความว่า

"จักกล่าวลักษณมูลคดีวิวาทอันเกิดความด้วยพิกัดกระเสียร

อายุศม	ชาย	} อันตั้งอยู่ใน	ปถม	} ไวยโดยบาฬีคำกัร พระธรรมสัตร
หญิง			มณิม	
			ปัตถิม	

^๔ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ข. เล่ม ๑. ๔๒ - ๔๕.

ว่า **อศุมาปนาญ** เป็นต้นตงนี้เมื่อรรถาธิบายตั้งกล่าวมาแล้ว แต่นี้จสืบ
สาขคดี คือ กิ่งความ ตามพระราชบัญญัติอันนุรณราชกระษัตริทรงพระ
ราชวินิจัยตามคำภีรพระธรรมสาตรจัดเปนนบทมาตราสืบๆ มาดังนี้..."^{๑๐}

"พระธรรมนูน" ความว่า

"โย กัญจาปี วิจารโณ ธมฺมานุรูปฺลณฺจํ อวหาราทยตฺถาณํ โส ธมฺมา
นุญโณ ตี วุจฺจเร แปลว่า โย สภาโว อันว่าสภาวะอันใด วิจารโณ พิศเราะ
ดู ธมฺมานุรูปฺลณฺจํ ซึ่งกิริยาอันประทับฟ่องโดยสมควรแก่กระทรวงแล้ว
แลส่งไป...อันมะโนสราจารยกกล่าวไว้ **ธมฺมานุญโณ อิติ** ชื่อว่าพระธรรมนูน

ที่นี้จะแก้เป็นสาขะคดี มีโดยพระราชบัญญัติอันนุรณราชกระ
ษัตริค่านึงตามคำภีรพระธรรมสาตร แล้วตั้งเปนนบทกำหนดกระทรวงสืบๆ
กันมาดังนี้..."^{๑๑}

๓. พระราชนิติศาสตร์

พระราชนิติศาสตร์ คือ กฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง
ที่พระมหากษัตริย์บัญญัติขึ้น นอกเหนือไปจากที่มีกำหนดไว้ในมุลคดี ๓๙
ประการ ตามคัมภีรพระธรรมสาตร ในสมัยของการปกครองด้วยระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ถืออำนาจสูงสุดเป็นสิทธิขาดแต่เพียง
ผู้เดียว ต้องทำหน้าที่ทั้งในทางบริหารและนิติบัญญัติ โดยเป็น "ผู้ตั้งกฎหมาย"
ทั้งปวง ในทางตุลาการเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดตัดสินข้อพิพาทอันเป็นอรรถคดีทั้งหลาย
ไม่ว่าจะกระทำโดยพระองค์เอง หรือมอบให้บุคคลอื่นที่เรียกว่า "ผู้พิพากษาหรือ
ตุลาการ" เป็นผู้กระทำการแทน

การบริหารปกครองบ้านเมืองย่อมเกิดสภาพปัญหาในการทำงานที่เป็น
ลักษณะเฉพาะของชนชาตินั้น เนื่องจากจารีตประเพณี วัฒนธรรม อุปนิสัย และ
วิถีชีวิตของชนในชาติทุกชั้น ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นปกครองหรือชนชั้นที่ถูกปกครอง

^{๑๐} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๑๖๑.

^{๑๑} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๑๓๐.

ตลอดจนพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ที่แตกต่างกันไปตามกาลสมัย ดังนั้น จึงต้องมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและปกครอง ให้สอดคล้องกับสภาพบ้านเมืองและถูกต้องตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ อีกทั้งยังทรงพระราชอำนาจที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงยกเลิกกฎหมายในรายละเอียดที่บัญญัติไว้ในสาขาคดี (พระราชศาสตร์) ได้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคมตามแนวทางที่เป็นพระราชประสงค์ กฎหมายส่วนนี้เรียกว่า “พระราชนิติศาสตร์” ในประกาศพระราชปวารณา กล่าวถึงกฎหมายทั้งในส่วนที่เป็นพระธรรมนูญ และโบราณราชนิติ ไว้ ความว่า

“...แต่ฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ กระษัตริย์ผู้ดำรงแผ่นดินนั้นหาใครยั้งโบราณราชนิติ กฎหมายพระอัยการ อันกระษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ ได้เป็นบันทัดถาน จึงพิพากษาดราสินเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม และพระราชกำหนดบทพระอัยการนั้นก็พ้นเพื่อนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเป็นอันมาก...จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่มีสติปัญญาได้.. ชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมนูญไปให้ถูกถ้วนตามบาฬีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุตสาหทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้...”^๑

นอกจากนั้นหลักอีกภาษา ยังอธิบายอดีตทั้งสี่ประการโดยพิสดาร ปรากฏความอ้างอิงถึงพระราชนิติศาสตร์และราชนิติคดี ในส่วนที่เป็นความ “โกรธ” และความ “หลง” ของผู้ทำหน้าที่ผู้พิพากษา ดังนี้

“...สมเด็จพระที่นั่งรัตนราธิราช เมื่อจะตรัสสั่งแดงซึ่งคลองธรรมอันเป็นฝ่ายข้างทุจริตแห่งบุคคลอันไปตามอะคติให้พิศุการยิ่งขึ้นไป ...

แลประพฤคมิโดยโทษาคตินั้น คือบุคคลมากไปด้วยความโกรธ พิจารณาความพุ้งซ่านไปด้วยอำนาจโทโสอันมีลักษณะอันร้าย ละเสียซึ่งโบราณราชนิติศาสตร์อันเป็น บันทัดถาน ...

แลบุคคลอันถึงซึ่งโมหาคตินั้น คือพิจารณาความมิมีหะหลงละเมอ

^๑ “ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๓-๔.

เป็นเบื้องหน้า...ทั้งธรรมสาตราสารแลราชนิติคดีใดก็มีได้รอบรู้...
ธรรมที่กล่าวมานี้ ชื่อว่า กัณฑ์ธรรม...จะเป็นผู้พิพากษากระลาการฟังแะ
เว้นเสียซึ่งอะคัตถ์ธรรมทั้งสืออย่าให้มีในสันดานได้ แล้วฟังวินโยคติการของ
พระราชารัฐให้ต้องโดยคลองยุติธรรมตามธรรมสาตราสาร"^{๑๓}

ราชนิติคดีเป็นกฎหมายบริหารและปกครอง เป็นอำนาจตรงของพระมหากษัตริย์ที่
ทรงบัญญัติขึ้น นอกเหนือไปจากที่มีกำหนดไว้ในมุลคดี ๓๙ ประการ ตาม
พระธรรมศาสตร์ ไม่จำเป็นต้องอิงบาลีธรรมศาสตร์ ไม่มีการเกริ่นนำด้วยคาถา
บาลีแต่อย่างใด เพียงแต่ทรงคำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรม อันเป็นประเพณีการ
ปกครองบ้านเมือง เช่น กฎมณเฑียรบาล ความว่า

"ศุภมัศดุศักราช ๗๒๐ วันเสาเดือนห้าขึ้นหกค่ำ ชวดนักษัตรวศก สมเด็จพระเจ้า
รามาธิบดีบรมไตรโลกนาถมหาราชมวงกุฎเทพนุชวิสุทธิสุริยวงษของคฤททางกูร
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทศพิธราชธรรม...เสด็จสถิตยในรัตนสิงหาค
หาศัณฐะสิงห์...จึงตั้งพระราชอาชญาโดยการทหารพ่อเรือน ชาย } สมณ
หญิง }
พรหมณาจารย์แลวานิชนิกรนรพระราชารัฐทั้งหลาย..."^{๑๔}

หรือตามพระธรรมนูญ (ก่อนหลัง) ความว่า

"ศุภมัศดุ ๑๕๕๕ ศกกฎนักสัตวอาสุสมาศกาลปักษทัมมิตติพิพุทธาว
พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรฐอิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
เสด็จในพระวิหารสมเด็จฝ่ายบูรพพิสารทิศแห่งไพชนมหาปราสาท จึงมี
พระราชโองการมานพระบันฑูลจำเพาะแก่พระศรีภริยปริชาธิราชเสนาธิบดี
ศรีสาลักษณ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาประหยัดประเดียงแก่เจ้าพญาแล
พญาพระหลวงหัวเมืองมนตรีมุขลูกขุนราชินิกุลหัวนมื่นหัวพันสรพ
กำนันทั้งปวงทุกกระทรวง ฝ่ายทหารพลเรือนชายชวา ตั้งแต่นี้ไปเมื่อหน้า
ถ้าแลกรมใดแลจะใช้ตราด้วยราชการ แลกิจการ...ให้ใช้ตามกระทรวงซึ่ง
ได้ใช้ คือตรามหาดไท ตราทะเลาใหม่ แลตราจตุสดมภ์...ตามกระทรวง

^{๑๓} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๔๖-๔๗.

^{๑๔} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๕๘.

ซึ่งมีในพระธรรมนูน"^{๑๕}

สรุป

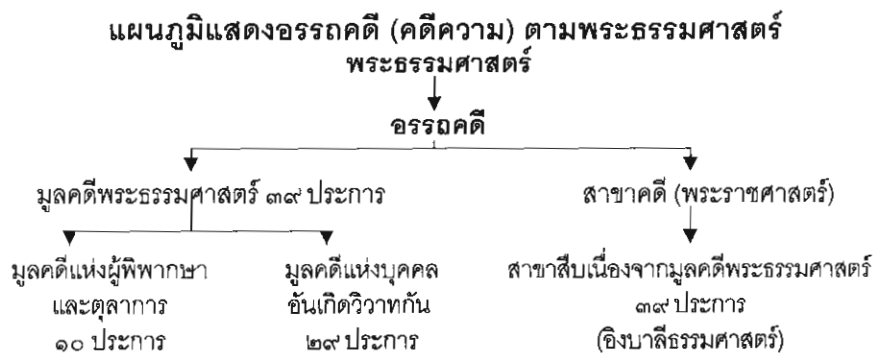
พระธรรมศาสตร์^{๑๖} แบ่งอรรถคดี คือ คดีความทั้งปวงที่เกิดขึ้นออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) มูลคดี ๒) สาขาคดี (กิ่งความ)

มูลคดีตามพระธรรมศาสตร์ของไทยในกฎหมายตราสามดวง กำหนดไว้ทั้งสิ้น ๓๙ ประการ

สาขาคดี คือ พระราชศาสตร์อันเป็นสาขาคดีที่สืบเนื่องมาจากมูลคดี ๓๙ ประการ จะมีข้อสังเกตได้ คือ จะมีคำถาเป็นภาษาบาลีที่เป็นหัวข้อของมูลคดีกำกับอยู่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า "อิงบาลีพระธรรมศาสตร์"

ส่วนพระราชนิติศาสตร์หรือราชนิติคดีนี้จะไม่มีความบาลีกำกับ หรืออาจกล่าวได้ว่า "นอกบาลีพระธรรมศาสตร์"

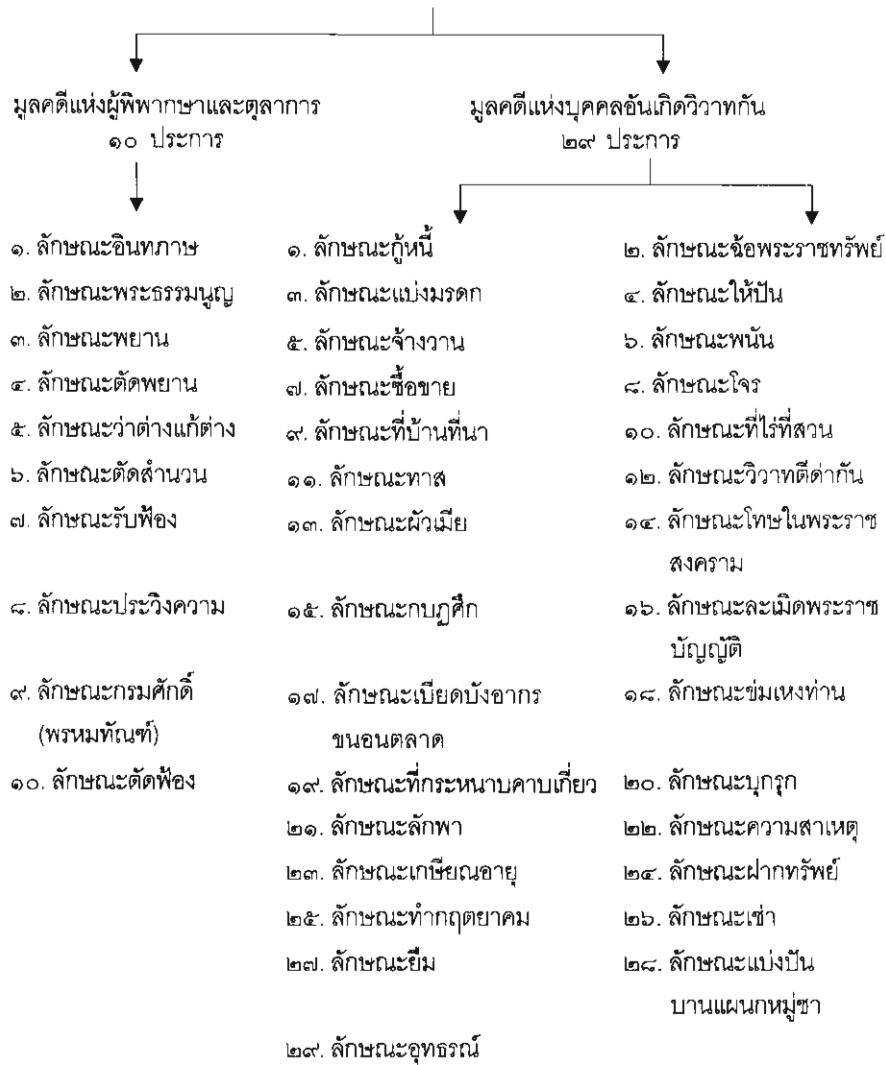
แผนภูมิแสดงอรรถคดี (คดีความ) ตามพระธรรมศาสตร์เป็นดังนี้

^{๑๕} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ๙. เล่ม ๑. ๑๓๙ - ๑๔๐.

^{๑๖} อิทธิพลของมนุธรรมศาสตร์แผ่ขยายไปในหมู่เกาะต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ดังปรากฏในกฎหมายของชาวและบาลีซึ่งมีระบบกฎหมายทั้งรูปแบบและสาระสำคัญเป็นไปตามกรอบใหญ่ในมนุธรรมศาสตร์และผสมผสานกับจารีตประเพณีท้องถิ่น. ดู, R.C. Majumdar. *India and South East Asia*. (Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1976), 121-138.

มูลคดีพระธรรมศาสตร์ ๓๙ ประการ

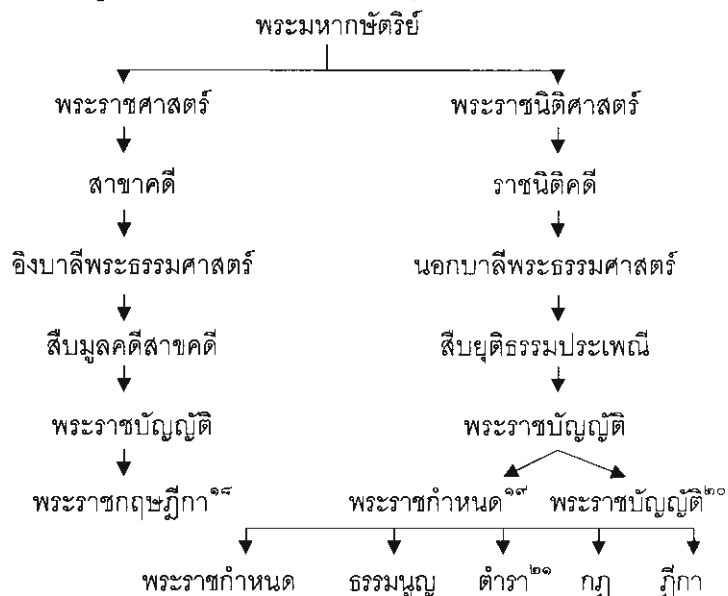
บทที่ ๒ ลำดับศักดิ์ของกฎหมาย

กฎหมายทุกประเภทในกฎหมายตราสามดวงนับแต่พระธรรมศาสตร์ไป เรียกรวมว่า พระราชกำหนดบทพระอัยการ ในสมัยอยุธยากล่าวกันว่า กฎหมายแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ พระตำรา พระธรรมนูญ และ พระราชกำหนด ปราภฏหลักฐานในจดหมายเหตุของ มร. เดอ ลาลูแบร์ อัครราชทูต ประเทศฝรั่งเศส เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกถึงกฎหมายสยามโบราณไว้ว่า “กฎหมายสยามนั้น จารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นสมุด ๓ เล่ม เล่มแรกชื่อ พระตำรา (Pra Tam Ra) ระบุนาม, ตำแหน่ง และหน้าที่ราชการของขุนนางทุกกรมกอง เล่มสองชื่อพระธรรมนูญ (Pra Tam Non) รวบรวมกฎหมาย และพระราชกฤษฎีกาของพระมหากษัตริย์ในอดีตเข้าไว้ และเล่มที่สามชื่อว่า พระราชกำหนด (Pra Rayja Canmanot) รวบรวมกฎหมาย และพระราชกฤษฎีกาครั้งแผ่นดินพระชนกนาถกับพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันเข้าไว้”^{๑๙} เนื้อความทำนองเดียวกันนี้ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม ซึ่งนายฟรังซัวส์ อังรี ทรแปง ชาวฝรั่งเศส เป็นผู้รวบรวมขึ้น โดยได้รับข้อมูลจากมิชชันนารีที่เคยเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในไทย ตีพิมพ์ครั้งแรกในฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔ เมื่อมีการชำระกฎหมายตราสามดวง นักปราชญ์กฎหมายรุ่นหลังมิได้รวบรวมกฎหมายขึ้นไว้เป็นหมวดหมู่ในระบบดังกล่าวอีกต่อไป

การกำหนดและเรียกชื่อกฎหมายต่างๆ เป็นพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด ธรรมนูญ ตำรา กฎ และฎีกา มีข้อน่าสังเกตว่า มีนัยเป็นการจัดชั้นของกฎหมาย ตามแผนภูมิ ดังนี้

^{๑๙} สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล, จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, เล่ม ๑. (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, ๒๕๑๐), ๓๖๒-๓๖๓.

แผนภูมิลำดับศักดิ์กฎหมายในกฎหมายตราสามดวง

^{๑๙} พระราชกฤษฎีกา แผลงมาจากคำว่า "กติกา"

^{๑๙} คำว่า "กฎ" แผลงเป็นกำหนด เห็นได้เมื่อจบพระราชกำหนดฉบับใดลงท้ายด้วยคำว่า "กฎ ให้ไว้ ณ..." การออกกฎเป็นเรื่องของฝ่ายบริหาร เมื่อใช้บังคับแล้วได้ผล หรือต้องตามเจตนารมณ์ของรัฐ และประชาชนก็จะรับรองให้เป็นตัวบทกฎหมายที่แน่นอนก็ย้ายมาอยู่ในพระราชกฤษฎีกา หลักการนี้ยังปรากฏร่องรอยอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับ รวมทั้งฉบับปัจจุบันพุทธศักราช ๒๕๕๐ หากมีการออกพระราชกำหนดซึ่งเป็นเรื่องเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นไปก่อนแล้ว จากนั้นต้องนำพระราชกำหนดนั้นเสนอให้รัฐสภาอนุมัติ หากไม่อนุมัติพระราชกำหนดนั้นก็ตกไป หากอนุมัติก็มีผลบังคับใช้เป็นพระราชบัญญัติ

^{๒๐} พระราชศาสตร์ที่สืบสาขาคดีจากมูลคดีตามบาลีพระธรรมศาสตร์ก็ดี พระราชนิติศาสตร์นอกบาลีก็ดี ออกเป็นกฎหมายโดยบัญญัติของพระราชจึงเรียกว่าเป็น "พระราชบัญญัติ" ทั้งสิ้น เมื่อตั้งขึ้นแล้วผ่านการพิสูจน์ว่าเป็นบทบัญญัติที่เหมาะสม ไม่มีเหตุต้องเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย ถือว่ามั่นคงเป็น "พระราชกฤษฎีกาเป็นเขาพระสุเมรุราชหลักโลกย์อันมั่นคง"

^{๒๑} สิ่งที่เป็นธรรมเนียมแบบแผนในทางบริหาร เช่น คำธรรมเนียมต่างๆ เมื่อกำหนดเป็นหลักเกณฑ์แล้วมักเรียกว่า พระตำรา. ดูรายละเอียดใน, พระตำราบรมราชูทิศเพื่อการกัลปนา สมัยอยุธยา

พระราชศาสตร์ → พระราชบัญญัติ → พระราชกฤษฎีกา

การจัดชั้นของกฎหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หากเป็นพระราชศาสตร์ที่สืบสาขาคดีจากมูลคดีตามพระธรรมศาสตร์ (อิงบาลี) ในแต่ละพระอัยการเมื่อกล่าวนำถึงมูลคดีที่เป็นบาลีธรรมศาสตร์ว่าเป็นกฎหมายลักษณะใดแล้ว ก่อนจะลงเนื้อหาหมายมาตรา จะใช้คำว่า **พระราชบัญญัติ** และ**พระราชกฤษฎีกา** เช่น พระอัยการลักษณะตุลาการ เมื่ออ้างคาถาบาลีและคำอธิบายจบแล้ว จะต่อว่า

"ที่นี้จะสำแดงซึ่งสาขาคดีอันมีในพระธรรมสาครโดยพระราชบัญญัติจัดเป็นบทมาตราอันมีมาโดยลำดับบูรณราชกระษัตริสืบๆ มาดังนี้

ศุภมัสดุ ๑๙๐๐ ศกออกนักสัตตเดือนเจดแรมค่านึ่ง สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จในพระบรมมหาราชวังปราสาทอุดรทิศเสวยคนธกฏี หมั่นโศตบงคมทูลพระกรุณาฯ ด้วยลูกขุนทั้งหลายพิพากษาความโดยพระธรรมสาคร**พระราชกฤษฎีกา** อันท่านกล่าวไว้โดยยุติธรรมแล้วคนผู้ร้าย ดิเตียนมิพึงผู้พิพากษาต่งนี้ จะควรเป็นต่งฤจะชอบด้วยราชการ พระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการว่าแต่นี้สืบไปเมื่อนำให้ว่าแก่ลูกขุนเจ้าราชานุญแลขุนการฤดาชเสมียรทุกตระหวง ให้พิพากษาบังคับบัญชาโดย**พระราชกฤษฎีกา**..."^{๒๒}

ในพระอัยการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกรมศักดิ์ บานแผนก รับฟ้อง พยาน อุทธรณ์ ผัวเมีย มรดก เบ็ดเสร็จ อาชญาหลวง อาชญาราษฎร์ ฯลฯ จะใช้ข้อความทำนองนี้ เช่น พระอัยการลักษณะมรดก ความว่า

"...ทรงตรา**พระราชบรรณัติ**จัดเป็นบทพระไอยการชื่อว่าสาขะคดีมีมาตราออกไปโดยยุติธรรม...ให้แต่ง**พระราชกฤษฎีกา** แต่สืบไปเมื่อนำ..."^{๒๓}

หรือ พระอัยการทาส ความว่า

"...มีพระราชโองการมาณพระบันฑูล ให้แต่งพระราชกำหนดพระ

ภาค ๑ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, พ.ศ.๒๕๑๐), ๔๐-๔๒.

^{๒๒} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ฯ เล่ม ๑, ๓๘๑.

^{๒๓} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ฯ เล่ม ๒, ๑๔๑ - ๑๔๓.

ราชกฤษฎีกาไว้ดังนี้..."^{๒๔}

หรือ พระอัยการเบ็ดเสร็จ ความว่า

"...ที่นี้จักกล่าวสาขาคดีถึงความตามโบราณกษัตริย์ทรงพระราชบัญญัติ
จัดออกแต่คำกึ่งพระธรรมนูญ เป็นบทมาตราสืบ ๆ มาดังนี้..."^{๒๕}

หรือพระอัยการอาชญาหลวง หลายบท ความว่า

"...มีตราภูมิคุ้มห้ามแลพระราชกำหนดกฎหมายให้แก่ผู้ใด และมีผู้รู้ว่ามีตรา
ภูมิคุ้มห้ามแลพระราชบัญญัติให้ไว้แล้ว และมีทั้งตราภูมิคุ้มห้ามพระราช
กำหนดนั้น..."^{๒๖}

หรือ

"...มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่ขุนจำแสนศรีสงครามนายก ให้ตราพระ
ราชกฤษฎีกานี้แต่เพียงแก่เสนามาตยาภิมุขมนตรี กระวีชาติราชนิทขุน
หมื่นแสนนายหัวพันประชาราษฎร์ทั้งหลาย..."^{๒๗}

หรือ

"...ด้วยพระมโนสาราจารย์กล่าวในพระธรรมนูญพระราชกฤษฎีกาไว้...
ให้ตราพระราชบัญญัติ..."^{๒๘}

หรือ

"...แลให้ก่ดเป็นพระราชกฤษฎีกาคำนับไว้ ห้ามมิให้ผู้ใดทำสืบไป..."^{๒๙}

หรือพระอัยการอาชญาจารย์ ความว่า

"...จึงทรงพระราชบัญญัติจัดเป็นพระราชกฤษฎีกากำหนดเป็นมาตรา

^{๒๔} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒. ๑๑๓.

^{๒๕} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒. ๒๖๑.

^{๒๖} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒. ๔๑๔.

^{๒๗} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒. ๔๒๕.

^{๒๘} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒. ๔๒๔-๔๒๕.

^{๒๙} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒. ๔๓๖.

ไว้ดังนี้...”^{๑๐}

จะเห็นได้ว่า โดยส่วนใหญ่เนื้อความแต่ละมาตราเป็นข้อความที่กระชับกินความกว้าง มีร่องรอยว่าได้ผ่านการขัดเกลาและปรับปรุงมาเป็นอย่างดี เพื่อให้ครอบคลุมข้อเท็จจริงที่แตกต่างกันไปในแต่ละคดีที่เกิดขึ้นภายใต้บทบัญญัติมาตรานั้นๆ เป็นข้อสันนิษฐานประการหนึ่งว่า บทบัญญัติแต่ละมาตราผ่านการพิสูจน์มาแล้วว่า เป็นบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นทั้งความเป็นธรรมตามธรรมชาติ เป็นหลักการที่ไม่เปลี่ยนแปลง ตลอดจนเหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองบ้านเมือง เรียกว่า “พระราชกฤษฎีกา” เป็นกฎหมายที่มีลำดับศักดิ์สูง พระราชศาสตร์ที่เป็นพระราชกฤษฎีกานี้ หลักอรรถาธิบายเปรียบดูเขาพระสุเมรุ คือ ตั้งมั่นไม่โอนเอียงหวั่นไหว ดังความว่า

“อนึ่งให้ผู้พิพากษาถือเอาซึ่งแว่นแก้วคือหลักอรรถาธิบายแล้วเอาพระธรรม
สาตรเป็นจักษุ...เอาพระราชกฤษฎีกาเป็นเขาพระสุเมรุราชหลักโลกยอัน
มั่นคง...”^{๑๑}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พระราชกฤษฎีกา คือ พระราชศาสตร์ ที่เป็นสาขาดีมาจากพระธรรมศาสตร์นั่นเอง

พระราชนิติศาสตร์ → พระราชบัญญัติ → พระราชกำหนด (กฎ)

พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี) เป็นเรื่องนอกบาสีธรรมศาสตร์ จะปรากฏชัดเจนในกฎหมายตราสามดวงว่า เป็นกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารงานยุติธรรมส่วนหนึ่ง กฎหมายเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินส่วนหนึ่ง และ

^{๑๐} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒, ๔๔๙.

^{๑๑} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑, ๕๕.

ความสำคัญของพระราชกฤษฎีกานั้น กฎมนเทียรบาล บทที่ ๑๐๒ กำหนดโทษว่าผู้ใดทำเทียม (ปลอม) พระราชกฤษฎีกา โทษฆ่าเสีย ดู, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑, ๙๒.

ส่วนการแปลงพระราชบัญญัติกำหนดกฎหมาย (พระราชกำหนด) พระอัยการอาญาหลวงกำหนดโทษไว้ลดหลั่นกันหลายสถาน ดู, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๒, ๓๖๙-๓๗๐

กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับพระสงฆ์

พระราชกฤษฎีกาอาจเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขได้ตลอดเวลา ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นรายละเอียด ข้อเท็จจริงรายคดีที่เป็นปัญหาให้ต้องทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้เป็นบรรทัดฐาน แต่ละเรื่อง หรือคดี หรือกลุ่มคดี เรียกเป็นพระราชบัญญัติบ้าง พระราชกำหนดบ้าง ในพระราชกำหนดเก่า และพระราชกำหนดใหม่จะใช้คำต่าง ๆ กันเป็น พระราชกำหนด หรือ ธรรมนูญ หรือ ต้ารา หรือกฎ หรือฎีกา ตัวอย่างการตราพระราชบัญญัติเป็นพระราชกำหนด เช่น พระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๓๕ ความว่า

“...แลทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้ตราพระราชบัญญัติไว้ แต่
ไปเมื่อหน้า ให้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายไว้ณสถานหลวงนั้น ถ้าผู้
ต้องปรับจะร้องฟ้องหาอาชญากรรมแก่ผู้พิจารณากระทำการใช้...”^{๓๒}

การใช้คำว่า พระธรรมนูญ เช่น พระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๑๕ ความว่า

“...จุลศักราช ๙๖๑ ปีชวดเอกศก เชษฐมาศนักสัตรทศวาระอาทิตย์วาร พระ
บาทสมเด็จพระเอกาทศวรร...จึงมีพระราชโองการมาณพระบันฑิตตรัสเหนือ
เกล้าฯ สั่งว่า ให้แต่งพระทำนูนไว้สืบไปเมื่อหน้า...”^{๓๓}

การใช้คำว่า “ต้ารา” เช่น พระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๓๓ ความว่า

“๓๓...จุลศักราช ๑๑๒๑ ปีเถาะเอกศก เพลาเช้าพญาพระคลัง ผู้ว่า
ราชการณที่สมุหนายกออกนึ่งว่าราชการณตึกป่าตะกั่วหลวงมงคล
รัตนบ้านอยู่บางเขียนเขียนเอาต้าราคำตั้งตราผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการณ

หัวเมือง $\left. \begin{matrix} ๑ \\ ๒ \\ ๓ \\ ๔ \end{matrix} \right\}$ มาแต่หอหลวงเรียนแก่พระ ๔ เจ้าท่านสั่งให้นายเว
น

ลอกไว้ แลในต้ารานั้นว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานคำ

ตั้งคำตราผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการแล $\left. \begin{matrix} พระ \\ หลวง \\ ขุนหมื่น \end{matrix} \right\}$ เจ้ากรมปลัดกรมๆ

^{๓๒} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓. ๒๓๒ - ๒๓๓.

^{๓๓} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓. ๑๑๕.

การหัวเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวาแก่เจ้าพนักงานผู้ใดเป็น
เมืองขึ้นทั้งปวงในนี้..."^{๓๔}

การใช้คำว่ากฎ เช่น ในกฎ ๓๖ ข้อ ข้อ ๑๐ ความว่า

"๑๐ ด้วยพระมหาเทพรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ สั่งว่า...จุลศักราช
๑๐๔๓ ปีระกาตรีนิศก เพลาเช้า เสด็จออกทอดพระเนตรแต่งตัวไม้วัดยม
นายเดชมหาตเล็กเอาฟองจีนกังซึ่งกล่าวโทษขุนพิณดีใจ นายทองอินเสมียร์
พิจารณาเนื้อความมิได้สบบดสาบาลตัวตามกฎรับสั่งนั้น กราบทูลพระ
กรุณาฯ กล่าวโทษนายทองอินเสมียร์ จึงทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า จะเชื้อ
ฟองแลสบบดมิได้แล้ว..."^{๓๕}

หรือตามพระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๓๔ ความว่า

"๓๔ กฎให้แก่เจ้าพญาแลพญาพระหลวงเจ้าราชนิกุลขุนหมื่นพันทนาย
ฝ่ายทหารพลเรือนมหาตเล็กขอเฝ้าฯ ขวาทที่ข้าเจ้าต่างกรมฝ่าย หน้า } แล
ใน }
ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการ ให้ประกาศป่าวร้องแก่ไพร่ฟ้าประชาภคอรแล
ข้าทหารทั้งปวงจงทั่ว

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมหากรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ
สั่งว่า ให้ศัคนามเมืองแลชื่อมนายลงไว้ในข้อมือไพร่ฟ้าประชาภคอรข้า
ทแลหัวทหารทั้งปวงดังนี้ เพื่อจะให้ทำราชการทั่วหน้ากัน เลือกข้าทูล
ของฯ แลผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการไพร่ฟ้าประชา ภคอรข้าทหารทั้งปวง ไม่
แจ้งในพระราชกำหนดกฎหมายเหนแต่ได้ความสบาย ทำเลกปลอมคัก
แลชะโมยเลกของหลวงไปคักแต่อาพื่อใจหาผู้ลุนั่งมิได้ ต้องด้วยบท
พระอวยการว่าปลอมพล..."

กฎ ให้ไว้ณวัน ๑๒ + ๖ คำจุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียฉศก"^{๓๖}

^{๓๔} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ร. เล่ม ๓. ๒๒๖.

^{๓๕} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ร. เล่ม ๓. ๖๒.

^{๓๖} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ร. เล่ม ๓. ๒๓๑.

หรือตามพระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๔ ความว่า

“...แลให้มหาดไทยกระลาโหมกฎหมายบอกแก่กระลาการผู้ได้ พิจารณาผู้
ร้ายให้ทำตามรับสั่ง บัดนี้ถ้ากฎหมายมีที่จะเอาผู้กฎหมายบอกเป็นโทษ
ถ้ากฎหมายบอกทั่วแล้ว ผู้ใดมิได้กระทำตามกฎหมาย แลมีผู้เอาเนื้อความมาว่า
จะเอาผู้นั้นเป็นโทษตามกฎหมาย

กฎให้ไว้วันศุกร์ เดือนญี่แปดสิบเบ็ดคำ จุลศักราช ๑๐๘๘ ปี
มะเมียอัฐศก”^{๓๗}

หรือตามพระราชบัญญัติ ฉบับที่ ๒ ความว่า

“...บทพระไวยะการคำนวณท่านว่าไว้ศุภมคัมภีรภาพ ยากที่บุคคลจะรู้ตัว
ไปราชการชนอนิดกรงเก่าทางเพียงนี้เมียมมีผู้ส่วยอื่น สู้เจ้าจะว่าต่างเมือง
ใหม่ทวีคูณได้แลหา กำหนดกฎหมายนเทียรบาล กระษัตริย์แก้ปางก่อนให้...”^{๓๘}

ตัวอย่างการใช้คำว่า “ฎีกา” จะปรากฏทั่วไปในกฎหมายส่วนที่เป็นพระราช
นิติศาสตร์ เช่น กฎ ๓๖ ข้อ: ข้อ ๑๐, ๑๘, ๒๐, ๒๒, ๒๕ และ ๒๗ พระราชบัญญัติ
ฉบับที่ ๔ พระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๔, ๖, ๑๕, ๑๘ ถึง ๒๐ และในที่อื่นอีก
หลายแห่ง พระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ ๖, ๒๖ และที่อื่นอีกหลายแห่ง การที่คู่
ความทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ ในการปกครองแบบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์เมื่อพระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเป็นประการโดยอ้อมมี
ผลบังคับใช้เป็นกฎหมาย

ในพระตำราบรมราชูทิศเพื่อการกลับมาสมัยอยุธยาจะพบเนื้อความ
อ้างถึงพระราชนิติศาสตร์ในรูปของ พระราชกำหนด พระธรรมนูญ พระตำรา
และฎีกา หลายแห่ง เช่น

“...ที่มีจำนวนพระราชโองการ สมเด็จพระมโหฬารมีพระบันฑูรดำรัสสั่งพระ
ศรีภูมิปริษณาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ให้ทำตำราและตราพระราช
โองการนั้น...”

^{๓๗} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓. ๑๑๕.

^{๓๘} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓. ๘๐ - ๘๑.

“...เป็นพระตำราพระราชโองการพระราชกำหนดโดยฎีกาออกมา
ไว้เป็นพระธรรมนูญ...”

“(ไว้)ปลายอักษรพระตำราพระราชอุทิศนั้นสนองพระตำราเดิม
โดยพระราชกำหนด...”^{๓๙}

ลำดับศักดิ์ของพระราชกำหนด ธรรมนูญ ตำรา กฎ และฎีกาจึงน่าจะอยู่ต่ำกว่า
พระราชกฤษฎีกา จนเมื่อพระราชกำหนด ธรรมนูญ ตำรา กฎ และฎีกาต่างๆ
เหล่านี้ได้บังคับเป็นบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นทั้งความเป็นธรรมตามธรรม
ชาติ เป็นหลักการที่ไม่เปลี่ยนแปลง ตลอดจนเหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ
และการปกครองบ้านเมือง และมีพัฒนาการจนในที่สุดปรับปรุงเนื้อความให้
กระชับ กินความกว้างลงเป็นบทมาตราต่างๆ บรรจุลงเป็นพระราชกฤษฎีกาใน
เรื่องหรือลักษณะนั้นๆ ต่อไป

ทั้งพระธรรมนูญ (พระราชธรรมนูญ) พระตำราและฎีกา ล้วนกำเนิดไป
จากพระราชกำหนดอันเป็นพระราชโองการบัญญัติขึ้นตามนัยแห่งพระราช
นิติศาสตร์ การไปปรากฏอยู่ในสาขาคดี (พระราชศาสตร์) พึงเข้าใจได้ว่าเป็น
การยกย้ายพระราชกำหนดไปเป็นส่วนหนึ่งของพระราชกฤษฎีกา หรือเป็นแต่
เพียงอ้างอิงไว้ในฐานะเป็นกฎหมายรอง (กฎหมายลูก) กล่าวคือ เมื่อมีคดีความ
เกิดขึ้นก็ต้องบังคับใช้ทั้งส่วนที่เป็นพระราชกฤษฎีกา (พระราชศาสตร์) และ
พระราชกำหนด (พระราชนิติศาสตร์)^{๔๐}

^{๓๙} พระตำราบรมราชูทิศเพื่อการกลับนา สมัยอยุธยา ภาค ๑, ๑๘ - ๑๙, ๔๐ และ ๔๕.

^{๔๐} ลำเนาพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง
เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) กับประวัติเจ้าพระยายมราช (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงธรรม, พ.ศ.
๒๔๘๒), ๑๓๖ - ๑๓๗ (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) วัน
ที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส) ลำเนาพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๖
กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘ ความว่า “...ประกาศที่อ้างพระนามหรือประกาศที่ฝรั่งเรียกว่าดีกรี ฤ็เรา
เรียกว่าพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกาอะไร ต่างๆ กันไปบ้าง ที่แท้วิธีสั่งเช่นนี้เป็นอย่างฝรั่ง
คือ เจ้าแผ่นดินสั่งรวบยอดเหมือนบาฬี กฎเสนาบดีที่รับพระบรมราชโองการ ออกเป็นอรรถกถา
เพื่อจะให้ไม่ต้องออกพระนามสั่งการเล็ก ๆ น้อย ๆ หยุมหยิม จึงสั่งรวบยอดเสียครั้งเดียว ต่อนั้น
ไปเป็นแต่อ้างพระราชโองการเป็นธรรมเนียมที่ดี ใช้ทั่วไปทุกบ้านทุกเมือง จนกระทั่งถึงเมืองจีน

ส่วนบทบัญญัติใดที่เป็นเรื่องเฉพาะสมัย เมื่อพ้นสมัยแล้วก็อาจยกเลิกไป เช่น ในกฎหมายราชบุรี เล่ม ๒ กฎ ๓๖ ข้อ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงให้ เจริญรณธธิบายไว้ว่า กฎข้อ ๓^๑ เป็นคำสั่งชั่วคราวสมัย^๒

ก็ใช้ เมื่อเราเคยใช้เป็นแบบอย่างมาแล้ว..."

^๑กฎหมาย เล่ม ๒ สำหรับผู้พิพากษาแลทนายว่าความ (กฎหมายราชบุรี) พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กองสุโขทัย, ร.ศ. ๑๒๓), ๓๙.

^๒ร.แสงกาต์ ให้แนวคิดกฎหมายไทยโบราณย่อมอยู่ในจารีตประเพณีและธรรมสัดถัมหรือ ธรรมศาสตร์โดยสิ้นเชิง คัมภีร์ธรรมศาสตร์เป็นที่ชุมนุมของข้อบังคับหลักเกณฑ์อย่างทั่วไปที่มี น้ำหนักสูงยิ่งกว่าน้ำหนักของบทกฎหมายธรรมดา มีแดนของการบังคับกว้างไพศาลประหนึ่ง เป็นประมวลอันยืนยงของหลักความยุติธรรม ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ในการปกครองด้วย ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย่อมทรงอำนาจเต็มที่ที่จะจัดการทุกอย่างตามความพอพระราช หฤทัย ทรงมีอิสระเต็มที่ในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีหรือบัญญัติกฎหมายไปในทางที่ขัดตรงกันข้าม กับธรรมศาสตร์หรือจารีตประเพณี แต่พระราชวินิจฉัยชี้ขาดหรือราชโองการนั้นย่อมไม่เป็นที่ยอมรับของมหาชน ยังใช้ได้ก็เพราะบังคับด้วยกำลัง ในทางตรงกันข้ามพระราชวินิจฉัยชี้ขาดหรือราช โองการที่เป็นการถูกต้องตรงกับหลักยุติธรรมคือตรงกับธรรมศาสตร์ พระราชวินิจฉัยหรือราช โองการนั้นย่อมประกอบรวมอยู่ในธรรมศาสตร์ และมีอำนาจเช่นเดียวกับธรรมศาสตร์ และเรียก ชื่อว่า ราชศาสตร์ ธรรมศาสตร์กับราชศาสตร์ย่อมคอยประกอบทำความครบถ้วนบริบูรณ์ให้แก่ กันและกัน ธรรมศาสตร์โดยสภาพเป็นสิ่งที่รู้จักเปลี่ยนแปลงและดำรงคงทนตลอดไปไม่มีการ ยกเลิก ส่วนพระราชวินิจฉัยและพระบรมราชโองการนั้นอาจเพิกถอนได้เสมอ และมีผลใช้บังคับ ได้แต่ในรัชสมัยของพระราชวินิจฉัยและพระบรมราชโองการนั้นเข้าสมทบไว้เสียในพระธรรมศาสตร์ หากเห็นว่าการบังคับได้กับพระธรรมศาสตร์โดยเอาเนื้อความในพระราชโองการแต่งเป็นบทมาตรา ต่างๆ. ร. แสงกาต์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖), ๔๓-๔๔. ในความเห็นของผู้เขียน ร.แสงกาต์ มอง กฎหมายในส่วนพระราชศาสตร์และพระราชนิติศาสตร์รวมเข้าไว้เป็นราชศาสตร์

บทที่ ๓ คติความ ศาล ผู้พิจารณาตัดสิน และคู่ความ

เมื่อได้พิจารณาถึงองค์ประกอบของกฎหมายตราสามดวงและลำดับศักดิ์ของกฎหมายแล้ว ก่อนทำการการวิเคราะห์โครงสร้างใหญ่ของกฎหมายตราสามดวง ควรที่จะทำความเข้าใจประเภทคติความ ศาล ผู้พิจารณาตัดสิน และคู่ความ ในระบบโครงสร้างย่อยของกฎหมายตราสามดวง ตามแผนภูมิ ดังนี้

^{๓๓}โดยปกติคดีต่างๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในประเภทคดีทั้งห้าตามแผนผังนี้เสมอ ดูพระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ ๖. *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑*. เล่ม ๓. ๓๒๖. "...แต่เขากล่าวโทษว่าชื่อนั้นด้วยแพ่ง, อาชญา, อุธร, นครบาล, มรฎก เป็นเนื้อความหลายข้อก็ให้ส่งตัวมาว่าเนื้อความกัน..." แต่อาจมีคดีประเภทอื่นบ้าง ดังปรากฏตามพระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ ๑๕. *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑*. เล่ม ๓. ๑๒๖. ความว่า "...ถ้าในใบฎีกานั้นมีเนื้อความแต่เป็นกระทรวงพระสุริยวง และเนื้อความอุทธรระลาการก็ดี แลความนครบาลก็ดี แลความอาชาก็ดี แลความแพ่งก็ดีความมรดกก็ดี แลความธรรมการก็ดี แลความสละพิบูลก็ดี แลความกรมพระคลังก็ดี แลความแพทยาก็ดี ถ้าเนื้อความทั้งนี้มิในใบฎีกานั้นให้ อย่าให้เอาใบฎีกานั้น ทูลเกล้าฯ ถวาย และให้ส่งไปตามกระทรวง..." ความสละพิบูลนี้ ผู้เขียนพยายามสืบค้นความหมายแล้วแต่ยังไม่พบ

คำว่า "สละ" หมายถึง การเสียสละ

คำว่า "พิบูล" ความเต็มคือ "สละพิบูล" ในทางคดีน่าจะหมายถึง การละเสียซึ่งข้อต่อสู้ทั้งหลายเพื่อผ่อนผันให้แก่กัน คือ การประนีประนอมยอมความกัน จึงน่าจะเป็นความหมายเดียวกับ "ความแก้แค้น" ก็ได้

ประเภทคดี

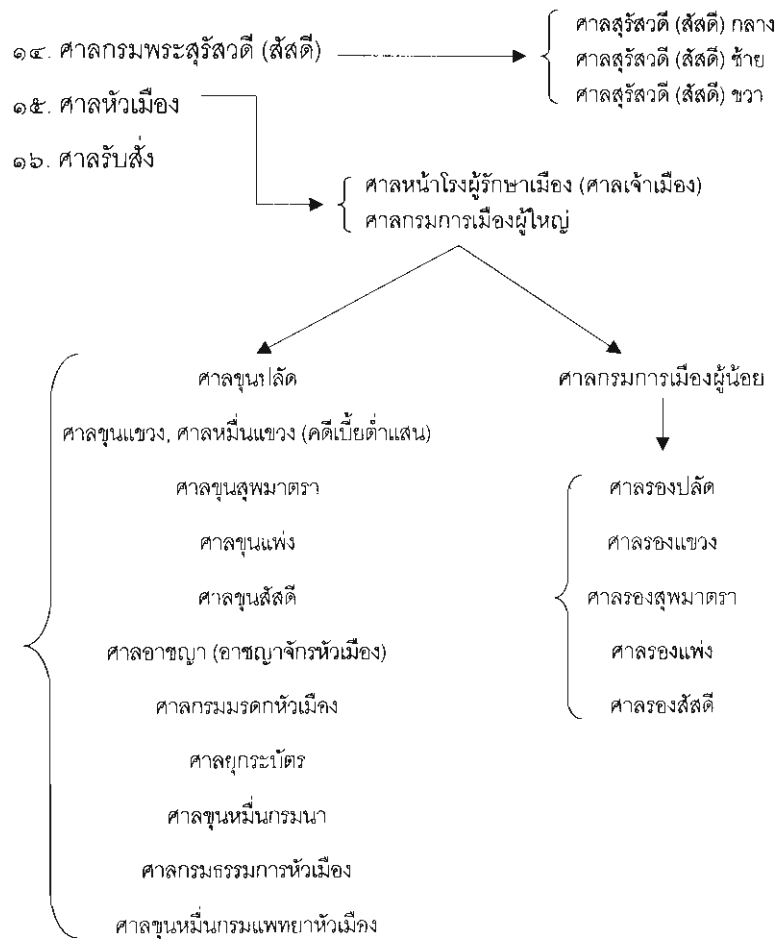
๑. ความแพ่ง
๒. ความอาชญา
๓. ความนครบาล
๔. ความอุทธรณ์
๕. ความมรดก

ประเภทศาล

๑. ศาลกรมมหาดไทย —————→ { ศาลหลวง (ศาลลูกขุน หรือ ศาลอุทธรณ์)
ศาลราชฎี (อาชญาตระลาการ)
ศาลสำรวจ (อาญาจักร)
๒. ศาลกรมกลาโหม (ศาลอาชญานอก)
๓. ศาลกรมพระนครบาล
๔. ศาลกรมวัง —————→ { ศาลอาชญาวัง
ศาลนครบาลวัง
ศาลแพ่งวัง
ศาลมรดก
ศาลสรรพากรใน
ศาลสรรพากรนอก
๕. ศาลกรมพระคลัง
๖. ศาลกรมท่า —————→ { ศาลกรมท่ากลาง
ศาลกรมท่าซ้าย
ศาลกรมท่าขวา
๗. ศาลกรมนา (ศาลแพ่งอาชญาใน)
๘. ศาลแพ่งกลาง
๙. ศาลแพ่งเกษม
๑๐. ศาลกรมแพทยา —————→ { ศาลกรมแพทยาหน้า
ศาลกรมแพทยาหลัง
๑๑. ศาลกรมธรรมการ
๑๒. ศาลกรมสังฆการี
๑๓. ศาลกรมพระคลังมหาสมบัติ

ประเภทศาล (ต่อ)

ประเภทผู้พิจารณาตัดสิน

๑. ลูกขุน
๒. ผู้พิพากษา
๓. ตุลาการ (ตุลาการ)

ประเภทคู่ความ

๑. โจทก์/ จำเลย
๒. เครือญาติ/ คู่สมรสของโจทก์- จำเลย
๓. ผู้ว่าต่างแก้ต่างแทนตัวผู้มี ศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไป

๑. ประเภทคดีความ

คดีความที่เกิดขึ้นอันเป็นการฝ่าฝืนพระราชสาส์นที่สืบสาขาคดีมา จากบาลีพระธรรมศาสตร์ก็ดี ฝ่าฝืนพระราชนิติศาสตร์ก็ดี ไม่ว่าเป็นคดีเรื่องใดๆ จะ จำแนกได้เป็น ๕ ประเภทคดีใหญ่ๆ คือ

- ๑.๑ ความแพ่ง (คนละความหมายกับคดีแพ่งปัจจุบัน ให้ดูพระธรรมนูญ บทที่ ๕, ๘, ๑๑, ๑๒, ๑๔, ๑๕)
- ๑.๒ ความอาชญา (ให้ดูพระธรรมนูญ บทที่ ๒, ๓, ๑๔)
- ๑.๓ ความนครบาล (คดีอุกฉกรรจ์ทั้งหลาย ดูพระธรรมนูญ บทที่ ๔, ๕)
- ๑.๔ ความอุทธรณ์ (คนละความหมายกับคดีอุทธรณ์ปัจจุบัน เป็นเรื่อง คู่ความพิพาทกับผู้พิพากษาหรือตุลาการ ให้ดูพระธรรมนูญ บทที่ ๑)
- ๑.๕ ความมรดก (ให้ดูพระธรรมนูญ บทที่ ๖)

๒. ประเภทศาล

ศาลที่มีอำนาจชำระคดีนั้น มีองค์ประกอบต้องพิจารณาทั้งประเภทคดี สังเกตและฐานะของคู่ความในคดี หากพิจารณาตามพระธรรมนูญ บทที่ ๑ ถึง ๑๕ ซึ่งเป็น "ลักษณะพระธรรมนูญในกระทรวงความ"^{๔๔} จะปรากฏศาลที่มีอำนาจ ซึ่งสังกัดกรมต่างๆ รวม ๑๔ ศาล กับศาลรับสั่งจำนวนเล็กน้อย สุดท้ายจะทรงโปรดให้มีขึ้นสำหรับชำระความรับสั่ง และยังมีศาลหัวเมืองต่างๆ ด้วย

แต่เมื่อพิจารณาลงไปในรายละเอียดรายมาตราหรือบทต่างๆ ของพระธรรมนูญ พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีประกอบกับพระราชกำหนด เก้า ฉบับที่ ๓๑ และฉบับที่ ๕๐ ซึ่งอธิบายความถึงศาลและอำนาจศาลต่างๆ ไว้ ดังปรากฏความในพระราชกำหนดเก้า ฉบับที่ ๓๑ ความว่า

"...ด้วยมีพระทำนุไว้สำหรับขุนโรงขุนสารทำเนียบให้พิจารณาเนื้อความ ตามกระทรวงเอาไปในจ่ายราชการสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่ก่อนนั้น แลกรม หมายใหม่ป็นลัดนั่งสารสำหรับ ^{๔๕}คนหนึ่ง ขุนบุรินทร์นั่งสารหลวง ^{๔๖}ได้

^{๔๔} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๑๓๐-๑๓๙. และให้ดู, พระราชดำรัสในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐), ๑๓-๓๓. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในวันตรงกับเสด็จสวรรคต ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐)

^{๔๕} น่าจะเป็นขุนราชพิณจิราราชปลัดสังกัดกรมมหาดไทย (สมุหนายก) เป็นผู้ถือพระธรรมนูญ ทำหน้าที่พิจารณาว่าจะใส่ (ส่ง) ฟ้องไปกระทรวงใด, ดู ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๑๘๒.

^{๔๖} ศาลหลวง (ศาลลูกขุน หรือบางครั้งเรียกศาลอุทธรณ์) ดู พระธรรมนูญ, ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑. ๑๓๑ - ๑๓๒. พระราชบัญญัติ ฉบับที่ ๒, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓. ๘๐-๘๒. จะกล่าวถึง ลูกขุน ณ ศาลา ๑๔ คน ลูกขุน ณ ศาลหลวง ๗ คน รวมให้คำปรึกษา พระเจ้าแผ่นดินในการตัดสินคดีเรื่องหนึ่ง ตำแหน่งของลูกขุน ณ ศาลาจะเห็นว่าอยู่ในสังกัดของ ฝ่ายบริหารบ้านเมืองทั้งสิ้น และพระราชบัญญัติ ฉบับที่ ๒๑, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓. ๑๐๓-๑๐๔. กล่าวถึง ตุลาการศาลอุทธรณ์ และศาลอุทธรณ์

พิจารณาเนื้อความอุทธรณ์ และขุนเทพอาชวาทนังสารราช ได้พิจารณาเนื้อความอาชวาทระลาการ และขุนอาชวาทนังสารสำรวจ ได้พิจารณาแปลงคารมลายมือซึ่งข้อหมอลความ มิได้เป็นญาติว่าเป็นญาติ เข้ากฎหมายร้องฟ้องหาความแก่ราษฎร แลกรมกระลาโหมขุนประเทศพรราชปหลัดนังสาร ได้พิจารณาเนื้อความอาชวาทนอกซึ่งมิได้เป็นสมภักนัการ ทำข่มเหงผู้มีชื่อ แลในกรมพระนครบาลขุนจำเมืองราชปหลัดนังสาร ได้พิจารณาความโจรผู้ร้ายปล้นสดมเป็นความหันดโทษแลกรมวังนั้นมิปหลัดนังสารสามคน ขุนอินอาญาได้พิจารณาเนื้อความอาญาวัง แลขุนพรหมสุภาได้พิจารณาเนื้อความนครบาลวัง แลขุนเทพสุภาได้พิจารณาเนื้อความแพ่งวัง ถ้าจำเลยเป็นสมในขุนสาร ๓ สารนี้ได้พิจารณา แลกรมพระคลังราชการนั้นขุนพินิจไจราช ปหลัดนังสาร ได้พิจารณาเนื้อความฝ่าหรั่งอังกฤษ วิลันดาจีนญวนญี่ปุ่นแขกประเทศมลายู แลกรมนาขุนโกชนากอนราช

ตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวงจะอยู่ในสังกัดพระมหาราชครูพระครูมหิธร และพระมหาราชครูพระราชประโรหิตซึ่งเป็นพราหมณ์. ดู พระราชกำหนดเก่าฉบับที่ ๑๑, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๓, ๑๓๑-๑๓๓.

มีลูกขุน ณ ศาลา ๑๒ คน ลูกขุน ณ ศาลหลวง ๑๑ คน รวมให้คำปรึกษาเช่นกัน ที่น่าสนใจคือ ลูกขุน ณ ศาลหลวงในที่นี้มีขุนนางของวังนอกคือขุนราชฤทธานันและขุนนทเสน. ดู พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑, ๑๙๔.

มีขุนศาลของกรมมหาดไทยถึง ๔ คน คือ ขุนราชพินิจไจ ผู้ถือพระธรรมนูญ ขุนอาญาจักร นังศาลสำรวจ ขุนบุรินทร นังศาลหลวง และขุนเทพอาญา นังศาลราษฎร. ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พ. เล่ม ๑, ๑๘๒ - ๑๘๓.

ตำแหน่งทั้งสี่ปะปนอยู่ในตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวง ซึ่งอยู่ในสังกัดของพระมหาราชครู พระครูมหิธร และพระมหาราชครู พระราชประโรหิต ซึ่งเป็นพราหมณ์ ชวนสงสัยว่าขุนนางวังนอก และขุนศาลในกรมมหาดไทย จัดอยู่ในพวกเกี่ยวกับพราหมณ์ลูกขุน ณ ศาลหลวงได้ด้วย. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ข้าราชการแผ่นดินฯ, ๒๑-๒๒. ทรงอธิบายว่า "...แต่คำว่าศาลหลวงนี้ ถ้าจะคิดเอาว่าเป็นพยานว่า ศาลหลวงนี้เป็นศาลลูกขุนตามเช่นสงไสยว่า ความจะรวมอยู่ในลูกขุน เช่น ว่างมาแล้วแต่ก่อนก็ขอปลอย แต่เหตุใดจึงมาแบ่งกระทรวงพร้อมกับศาลอื่นๆ จะเป็นด้วยแก้ไขกันต่อๆ มา ประการใดไม่ได้ความชัด แต่กระทรวงนี้ตอกอยู่ในกรมมหาดไทย ศาลนี้เป็นศาลที่ความอุทธรณ์ทั้งในกรุงและหัวเมืองศาลเดียว..."